

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРАНОВСЬКА ВІКТОРІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 338.43:316.422

**УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.
Дисертація містить результати власних наукових досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело.

_____ В.Г.Грановська

Науковий консультант:
доктор економічних наук, професор
КИРИЛОВ Юрій Євгенович

АНОТАЦІЯ

Грановська В.Г. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Дніпровський державний аграрно-економічний університет – Дніпро, 2019

У дисертації досліджено теоретико-методологічні та науково-практичні аспекти процесу формування конкурентоспроможності аграрних підприємств. Враховуючи результати аналізу історичної трансформації наукової думки щодо визначення дефініції «конкурентоспроможність підприємства» запропоновано її авторське визначення, що на відміну від існуючих, враховує системність і комплементарність, ступеневість формування та пролонгованість у часі, характеризує його здатність утримувати конкурентні переваги вищого рівня, зміцнюючи конкурентний статус та виокремлює можливості до адаптації в умовах коеволюції, цифрового сільського господарства та четвертої промислової революції. Обґрунтовано концептуальні засади формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств шляхом використання нових принципів (зміцнення конкурентних переваг, динамічної рівноваги, компліментарності), удосконалення інструментів, імплементації до управлінських систем мезорівня як середовища здійснення якісних трансформацій агробізнесу. Удосконалено сукупність індикаторів оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств, яка на відміну від існуючих, охоплює їх рейтингові оцінки, системи ранжування за потенціалом, рівнем, динамікою конкурентоспроможності, стимулювання нарощення конкурентних переваг, страхування й нейтралізації ризиків, індикації виробничих резервів.

Доведено, що оцінку оптимального рівня конкурентоспроможності доцільно здійснювати за такими напрямками та складовими: сегментація ринку,

процес реалізації продукції, інноваційна активність, рівень прибутковості, компетентності підприємства, собівартість та рівень заробітної плати працівників, лояльність клієнтів. Встановлено, що процес інтеграції суб'єктів господарських відносин до глобалізованого середовища визначає необхідність теоретичного обґрунтування рівнів формування конкурентоспроможності з метою визначення чинників впливу та сформовано організаційну структуру базових елементів формування конкурентоспроможного розвитку суб'єктів конкуренції. Доведено, що певна сукупність цих процесів становить основу системи управління, кожний компонент якої має бути спрямований на реалізацію політики, сформованої в даній сфері із функціональних підсистем, що відображено в авторській концептуальній системі управління аграрними підприємствами у процесі забезпечення підвищення конкурентоспроможності.

Автором вперше розроблено методологічні засади процесу управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, в основу якого покладено концепцію посилення взаємодії детермінант конкурентного середовища, формальних і неформальних інституцій, системного характеру управлінських чинників макро-, мезо-, мікрорівнів, алгоритмізації конкурентних стратегій з метою забезпечення прогнозованості стохастичних змін у точках біфуркації виробничих процесів.

Доведено необхідність врахування показника відносності у процесі вибору методів оцінювання рівня конкурентоспроможності та конкурентних переваг, що дозволило покращити методику оцінювання рівня конкурентоспроможності та конкурентних переваг, яка ґрунтується на критеріях порівняння групових характеристик, враховує галузеву структуру та напрями спеціалізації, а також передбачає кількісне вимірювання здатності аграрних підприємств конкурувати на ринках недосконалої конкуренції та в умовах динамічних змін.

Удосконалено підходи до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом виокремлення конкурентної стратегії, орієнтованої на забезпечення стійких конкурентних переваг вищого порядку та довготривалої дії на основі формування моделі стратегічного управління, базисом якої є

організаційно-управлінські трансформації, диверсифікація та агроінноваційний розвиток. Визначено узагальнюючий елемент методології та основу процесу забезпечення конкурентоспроможності підприємства – здатність розробляти й реалізовувати максимально адаптовану до його ресурсного потенціалу та зовнішніх умов конкурентну стратегію. Дістало подальшого розвитку виявлення та систематизація проблем, що стримують конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств і зумовлюють диспропорції у галузевій структурі, низький рівень диверсифікації виробництва, коливання рівня рентабельності, нерозвиненість малих організаційних форм на селі, високий рівень ринкових ризиків, диференціацію умов функціонування різних організаційно-правових форм та низький рівень ресурсовіддачі. За результатами комплексної оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств визначено, що при аналізі діяльності агроформувань виникає певна складність при визначенні частки кожного фактора і прогнозі їх оптимальної комбінації та сили впливу; відсутність прямих зв'язків між ефективним управлінням, стратегічним плануванням і можливістю впливу на зовнішнє середовище об'єкта. Удосконалено науково-практичні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств через імперативи зниження інформаційної асиметрії, встановлення прямих зв'язків між ефективним управлінням та стратегічним плануванням, визначення оптимальної комбінації ключових факторів бізнес-середовища.

Доведено, що одним із перспективних напрямів формування конкурентних переваг вищого порядку є диверсифікація виробничої діяльності. При цьому вибір напрямку та форм диверсифікації має визначатися фінансово-економічним станом, ресурсним і конкурентним потенціалом та реалізовуватися шляхом стратегічного управління та корпоративною стратегією, зокрема. Дістали подальшого розвитку напрями диверсифікаційного розвитку аграрних підприємств, модернізації існуючої системи господарювання з урахуванням фінансово-економічного стану, ресурсного та конкурентного потенціалу, джерел виникнення конкурентних переваг і нейтралізації ризиків у межах

горизонтальної диверсифікації й розширення спеціалізації, що спрямовані на удосконалення управління конкурентоспроможністю.

Інноваційність визначено основним критерієм формування конкурентної позиції аграрних підприємств на ринку. Встановлено, що складовими інноваційного розвитку аграрних підприємств на сьогодні є не тільки техніка нового покоління, новітні технології, а й організація праці та виробництва, мотиваційна система, альтернативне підприємництво та інноваційні форми підприємств. Удосконалено механізм інноваційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на засадах четвертої промислової революції (індустрія 4.0), що передбачає злиття технологій, міжгалузевої інтеграції та розвитку цифрового сільського господарства для стимулювання дифузії інновацій, реалізації програми інноваційного підприємництва на селі, формування симбіотично-компліментарної системи прискорення технологічних нововведень та управлінських інновацій.

У роботі встановлено, що підвищення інноваційної активності аграрних підприємств потребує забезпечення привабливих умов для інноваційного інвестування, а саме: створення ефективного правового механізму гарантій захисту інвестицій, спрямування банківського капіталу на інноваційне інвестування, сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної інфраструктури, зниження податкового навантаження, надання державної фінансової підтримки реалізації інноваційних проектів, що пройшли відбір за встановленими критеріями. Дістав подальшого розвитку процес застосування інструментів інноваційного інвестування, сприяння розвитку інвестиційної інфраструктури та підтримки інноваційно-інвестиційних проектів, який полягає у стимулюванні інтеграції наукових розробок і результатів стратегічного управління у виробництво та дозволить оновлювати матеріально-технічну базу, створювати конкурентні переваги на ринку в довгостроковій перспективі.

Доведено, що механізм забезпечення стійких конкурентних переваг формується шляхом розробки та практичного використання функціональних конкурентних стратегій. Геомаркетингову стратегію визначено ключовою

складовою при прийнятті рішень в управлінні аграрними підприємствами, при цьому її особливість полягає в наявності унікального й ефективного інструментарію при прийнятті концептуальних та управлінських рішень щодо маркетингових досліджень, базисом яких буде використання методів географічного аналізу просторово розподілених об'єктів та явищ. Розроблено механізм управління підвищенням конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом розробки та реалізації функціональних конкурентних стратегій, зокрема, геомаркетингової як базису при прийнятті управлінських рішень з урахуванням просторової складової, ресурсного забезпечення та дотримання принципів збалансованого розвитку.

Вперше сформовано авторську конкурентну парадигму розвитку аграрних підприємств як комплекс синергетично пов'язаних організаційно-управлінських, фінансово-економічних інституцій, що ґрунтуються на консенсусі між державою, суб'єктами аграрного бізнесу та територіальними громадами, з урахуванням регіонального контексту, що передбачає упорядкування сукупності формальних і неформальних інституцій, їх децентралізації та активізації включення агроформувань в процеси управління розвитком територій. Альтернативою традиційному способу господарювання й організації виробництва визначено кластери, бізнес-інкубатори, провайдингові кооперативи, екопоселення та агропарки, агротехнопарки в різних за розмірами формах, адаптивних, конкурентоспроможних, легко інтегрованих та орієнтованих на задоволення соціальних та економічних потреб. Комплекс практичних рекомендацій щодо удосконалення інфраструктурного забезпечення й розвитку організаційно-правових форм аграрних підприємств з урахуванням галузевої специфіки, стратегічних пріоритетів регіонального розвитку та диверсифікаційного напрямку господарювання, що передбачає створення кластерних об'єднань, бізнес-інкубаторів, технопаркових структур, розвиток екопоселень та осередків зеленого туризму.

Розроблено адаптивну модель конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, квінтесенція якої базується на економетричному інструментарії та

імплементатції сукупності економічних і організаційних інструментів та механізмів підвищення конкурентоспроможності для нівелювання галузевих контроверсій та забезпечення формування стійких конкурентних переваг агроформуваннями за рахунок посилення дії мультиплікативного ефекту та ефекту синергії.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, конкурентоспроможний розвиток, управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, конкурентна стратегія, стратегічне управління, інноваційний розвиток, диверсифікація

ANNOTATION

Hranovska V. H. Managing Competitiveness of the Agrarian Enterprises: Theory, Methodology, Practice. – Manuscript of a qualifying scientific work.

Thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – Economics and management of enterprises (by the types of economic activity). – Dnipro State Agrarian and Economic University – Dnipro, 2019.

The thesis deals with theoretical and methodological, scientific and practical aspects of the process of forming the agrarian enterprises competitiveness. Taking into account the results of the analysis of the scientific thought historical transformation in giving the definition for "the competitiveness of the enterprise", its author's definition is proposed, which, unlike the existing ones, takes into account systemacity and complementarity, the degree of formation and prolongation in time, characterizes its ability to maintain competitive advantages of a higher level, strengthening the competitive status and outlines the possibilities for the adaptation in the conditions of co-evolution, digital agriculture and the fourth industrial revolution. The conceptual foundations of the formation of a system for managing the competitiveness of the agrarian enterprises through the use of the new principles (strengthening of competitive advantages, dynamic equilibrium, and complementarity), tools improvement, implementation of meso-level management systems as a medium for implementing qualitative transformations in agribusiness are substantiated. The aggregate of the agrarian enterprises competitiveness evaluation indicators is improved, which, in contrast to existing ones, covers their ratings, systems of ranking on the potential, level, dynamics of competitiveness, stimulation of competitive advantages, insurance and neutralization of risks, indication of production reserves.

It is proved to be advisable to evaluate the optimal level of competitiveness in the following directions and components: market segmentation, product implementation process, innovation activity, profitability level, enterprise competence, employees cost and wages level, customer loyalty. It is established that the process of subjects' integration in the field of economic relations to the globalized environment

determines the necessity of theoretical substantiation of the competitiveness formation levels in order to determine the influence factors; the organizational structure of the competitive development formation basics between the competitive parties was formed. It is proved that a certain set of these processes forms the basis of a management system, each component of which should be aimed at the implementation of the policy formed in this area with functional subsystems, reflected in the author's conceptual system of the agrarian enterprises management in the process of ensuring competitiveness.

The author was first to develop the methodological principles of the process of the agrarian enterprises competitiveness managing, based on the concept of strengthening the interaction of the competitive environment determinants, formal and informal institutions, the systemic nature of managerial factors of macro-, meso- and micro-levels, algorithmization of competitive strategies in order to ensure the predictability of stochastic changes at the production processes bifurcation points.

The need to take into account the relativity in the process of choosing methods for assessing the level of competitiveness and competitive advantages has been proved, which allowed to improve the methodology for assessing the level of competitiveness and competitive advantages, based on the criteria for comparing group characteristics, it takes into account the sectoral structure and the directions of specialization, and also provides quantitative measurement of the agrarian enterprises ability to compete in markets of imperfect competition and under the conditions of dynamic changes.

The approaches to researching the competitiveness of the agrarian enterprises by developing a competitive strategy focused on ensuring stable competitive advantages of a higher order and long-term action based on the formation of a strategic management model based on the organizational and managerial transformations, diversification and agroinnovative development are improved. The generalizing element of the methodology and the basis of the enterprise competitiveness ensuring process are defined; it is the ability to develop and implement a competitive strategy, the most adapted to its resource potential and external conditions. Further development was given to the identification and systematization of the problems hampering the

agrarian enterprises competitiveness and causing disproportions in the sectoral structure, namely, the low level of diversification of production, fluctuations in the profitability level, underdevelopment of small enterprises in the countryside, high level of market risks, operational conditions differentiation for various organizational and legal forms, and low level of resource utilization. As a result of the agrarian enterprises competitiveness integrated assessment, it is determined that in analyzing the activity of agroformations, there is a certain complexity in determining the proportion of each factor and forecasting their optimal combination and force of influence; the absence of direct links between effective management, strategic planning and the possibility of impact on the object's environment. The scientific and practical recommendations for conducting a comprehensive assessment of the agrarian enterprises competitiveness through the reducing of information asymmetry imperatives, establishing direct links between effective management and strategic planning, and determining the optimal combination of key factors in the business environment have been improved.

It is proved that one of the promising directions of a higher order competitive advantages formation is the production activity diversification. In this case, the choice of the direction and forms of diversification must be determined by the financial and economic condition, resource and competitive potential and realized through strategic management as a whole and corporate strategy in particular. Further development was given to the direction of the agrarian enterprises diversification development, the existing economic system modernization taking into account the financial and economic status, resource and competitive potential, sources of competitive advantages and risks neutralization within the framework of horizontal diversification and expansion of specialization aimed at improving the management of competitiveness.

The innovation is defined as the main criterion for the formation of the agrarian enterprises competitive position in the market. It is established that the components of the agrarian enterprises innovational development today are not only a new-generation machinery, the latest technologies, but also the organization of labor and production, the motivational system, alternative entrepreneurship and innovative forms of enterprises. The mechanism of the agrarian enterprises competitive development

innovative provision on the basis of the fourth industrial revolution (industry 4.0), which involves technology mergers, inter-sectoral integration and digital agriculture development to stimulate the diffusion of innovations, the innovative rural entrepreneurship program implementation, the formation of a symbiotically-compliant system of technological and managerial innovations acceleration are improved.

It is defined that increasing the agrarian enterprises innovative activity requires the provision of attractive conditions for innovative investment, namely: creation of an effective legal mechanism of investment protection guarantees, direction of bank capital for innovative investments, promotion of innovation and investment infrastructure, reduction of tax burden, provision of state financial support for the implementation of the innovative projects selected according to the established criteria. The process of applying innovative investment tools, promoting investment infrastructure and supporting innovation and investment projects has been further developed, which lies is the integration of scientific developments and the results of strategic management promotion into production, and will allow to update the material and technical basis, to create competitive advantages in the market in the long-term perspective.

It is proved that the mechanism of providing stable competitive advantages is formed by the functional competitive strategies' development and practical use. The geomarketing strategy is identified to be a key component in decision-making in the agrarian enterprises management, with its special feature in the presence of unique and effective tools in adopting conceptual and managerial decisions regarding marketing research, based on which geographic analysis of spatially distributed objects and phenomena will be used. The managerial mechanism of the agrarian enterprises competitiveness increasing through the functional competitive strategies development and implementation, in particular, that of geomarketing as a basis when making managerial decisions taking into account the spatial component, resource support and observance of the principles of balanced development, is developed.

For the first time an author's competitive paradigm for the agrarian enterprises development has been formed as a complex of synergetically related organizational and

managerial, financial and economic institutions based on the consensus between the state, agrarian business players and territorial communities, taking into account the regional context, which provides a set of formal and informal institutions ordering, their decentralization and the agroformations inclusion activation in the processes of the territorial development management. Clusters, business incubators, supplying cooperatives, ecological settlements and agroparks, agrotechnical parks of various sizes, adaptive, competitive, easily integrated and oriented towards the satisfaction of social and economic needs are defined as an alternative to the traditional way of managing and organizing production. The set of practical recommendations for the infrastructure provision improving and organizational and legal forms of the agrarian enterprises development taking into account sector specifics, strategic priorities of regional development and diversification of management, which involves the creation of cluster associations, business incubators, techno-park structures, development of ecological settlements and green tourism centers is created.

The adaptive model of competitive development of the agrarian enterprises, the quintessence of which is based on econometric tools and the implementation of a set of economic and organizational tools and mechanisms for increasing competitiveness for leveling industry controversies and ensuring the formation of sustainable competitive advantages by agroformations through increased multiplier effect and synergy effect is developed.

Keywords: competitiveness of the enterprise, competitive development, agrarian enterprises competitiveness management, competitive strategy, strategic management, innovative development, diversification.

Список публікацій

1. Грановська В. Г. Конкуреноспроможний розвиток аграрних підприємств : монографія. – Херсон : Олди Плюс., 2018. – 453 с.
2. Грановська В. Г. Методичні основи оцінювання конкуреноспроможності аграрних підприємств/ В. Г. Грановська // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні

науки: зб. наук. пр. Вип. 1 (22). – Чернівці : БДФЕУ, 2012. – 468 с.

3. Грановська В. Г. Інноваційний розвиток аграрних підприємств як складова їх конкурентоспроможності / В. Г. Грановська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2. – Т. 2. Економічні науки. – Полтава : ПДАА. – 2012. – С. 105 – 109.

4. Грановська В. Г. Конкурентні стратегії розвитку аграрних підприємств у глобалізованому світі / В. Г. Грановська // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 1. – С. 84 – 90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2016_1_20.

5. Грановська В. Г. Формування стратегії підприємств аграрного сектору в умовах глобальної конкуренції / В.Г. Грановська // Глобальні та національні проблеми економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/11-2016/2.pdf>

6. Грановська В. Г. Сутність механізмів управління аграрними підприємствами при забезпеченні їх конкурентоспроможності / В. Г. Грановська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2016. – № 18. – С. 92 – 96.

7. Грановська В. Г. Геомаркетинг як складова управління аграрними підприємствами / В. Г. Грановська // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5240>

8. Грановська В. Г. Теоретична конструкція формування конкурентних переваг аграрних підприємств / В. Г. Грановська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Ужгород, 2016. – №10. – С. 94 – 98

9. Грановська В. Г. Модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств / В. Г. Грановська / Глобальні та національні проблеми економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016>

10. Грановська В. Г. Парадигма конкуренції та конкурентоспроможності аграрних підприємств / В. Г. Грановська // Науковий економічний журнал

«Інтелект XXI». – ГО «Інститут проблем конкуренції», 2016. – № 5. – С. 50 – 57.

11. Грановська В. Г. Тенденції та перспективи розвитку органічного ринку в Україні / В. Г. Грановська // Економіка АПК. – 2017. – № 4. – С. 31 – 41

12. Грановська В. Г. Агротехнопарки як інноваційний напрям конкурентоспроможного розвитку підприємств агарного сектору / Ю. Є. Кирилов, В. Г. Грановська // Економіка АПК. – 2017. – № 6 – С. 65 – 73.

13. Грановська В.Г. Організаційні трансформації в аграрному секторі економіки України / В. Г. Грановська, В. М. Крикунова // Економіка АПК. – 2018. – № 3 – С. 63 – 74.

14. Грановська В. Г. Експортний потенціал аграрних підприємств України як індикатора їх конкурентоспроможності / В. Г. Грановська // Агросвіт. – 2018. – № 6 – С. 32 – 39

15. Грановська В.Г. Інноваційний складник забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств / В. Г. Грановська, Т. М. Стукан // Глобальні та національні проблеми економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-22-2018>

16. Грановська В. Г. Формування інституційного механізму забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств / В. Г. Грановська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – № 18 – С. 124 – 129.

17. Hranovska V. Innovative alternative agricultural formations in Ukraine / Y. Kyrylov, V. Hranovska // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. – Lithuania. – 2016. Vol. 38. No. 3: 239 – 251.

18. Kyrylov Y., Thompson S., Hranovska V., Krykynova V. The world trends of organic production and consumption / Y. Kyrylov, S. Thompson, V.Hranovska, V. Krykynova // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. – Lithuania. – 2018. Vol. 40. №. 4: 514 – 530.

19. Грановська В. Г. Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств через їх інвестиційне забезпечення / В. Г. Грановська // Зб. тез за матеріалами II всеукр. наук.-практ. конф. [«Фінансова система України: стан,

проблеми, перспективи»], (Херсон, 18 - 19 квіт. 2012 р.) / М-во аграрної політики та продовольства України, ДВНЗ «Херсонський держ. аграрний ун-т», 2012. – С. 64 – 67.

20. Грановська В. Г. Інноваційні засади розвитку аграрних підприємств / В. Г. Грановська // Зб. тез за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. [«Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки»], (Тернопіль, 23 - 24 квітня 2013 р.) / Тернопіль : Крок, 2013. С. 222 – 224

21. Грановська В. Г. Економічна роль об'єднань конгломератного типу в інвестиційному забезпеченні аграрної сфери виробництва / В. Г. Грановська // зб. тез за матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. [«Економіка і управління в умовах глобалізації»], (Донецьк, 30 січ. 2013 р.) / Донецьк : ДонНУЕТ, 2013. С. 75 – 78 (0,14 друк. арк.).

22. Грановська В. Г. Методичні основи оцінювання конкурентного середовища підприємств аграрної сфери // В.Г. Грановська// Зб. матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. [«Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання»], (Київ, 27 черв. 2014 р.) Київ: Науковий парк КНЕУ, 2014. – 231 с.

23. Грановська В. Г. Особливості побудови моделі управління конкурентоспроможністю підприємств в умовах глобалізації // В. Г. Грановська // Зб. матер. міжнар. наук. конф. [«Development of social and economic systems in a global competitive environment»], (Moldova, 26 February 2016 p.) Moldova State University, 2016. – 312 p.

24. Granovska V. Theoretical foundations of forming the system of agricultural enterprise management// V. Granovska // Materials of International scientific and practical conference [«Modern scientific researches and developments:theoretical value and practical results»], (Bratislava, 15-18 march 2016 p.). Київ, 2016. – 182 с.

25. Грановська В. Г. Використання біотехнологій, як фактор забезпечення конкурентних переваг агроформувань в умовах поглиблення євроінтеграції // Зб. матер. доповідей міжнар. наук.-практ. конф. [«Ресурсозберігаючі технології та їх

правова економічна оцінка в сільськогосподарському виробництві»], (Київ, 27 – 28 квіт. 2016 р.) Київ : «ЦП «Компринт», 2016. – 222 с.

26. Грановська В. Г. Конкурентна стратегія як інструмент забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств // Зб. матер. III міжнар. наук.-практ. конф. [«Перспективи розвитку національної економіки»], (Запоріжжя, 9-10 верес. 2016 р.) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2016. – 132 с.

27. Грановська В. Г. Інвестиційні перспективи створення агрокорегіонів // Матер. IX міжнар. інвестиційного форуму Херсонщини [«Таврійські горизонти: співпраця, інвестиції, економічний розвиток»], (Нова Каховка, 30-31 верес. 2016 р.)

28. Грановська В. Г. Впровадження зарубіжного досвіду управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств // В.Г. Грановська // матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції [«Перспективи розвитку обліку, контролю і оподаткування в умовах глобалізації»], (Херсон, 24 – 25 травня 2018 р.) – Херсон: Айлант, 2018. – 310 с.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	32
1.1. Економічна сутність, види та еволюція категорії конкурентоспроможності.....	32
1.2. Рівні, принципи та складові системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.....	54
1.3. Індикатори оцінки конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.....	79
Висновки до Розділу 1.....	95
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	99
2.1. Методологічні засади дослідження конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств	99
2.2. Методи оцінювання рівня конкурентоспроможності та конкурентних переваг.....	122
2.3. Стратегічний аналіз та моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.....	154
Висновки до Розділу 2	169
РОЗДІЛ 3 ОЦІНКА ТА ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	173
3.1. Сучасний стан та ефективність функціонування аграрних підприємств.....	173
3.2. Комплексна оцінка конкурентоспроможності аграрних	

підприємств.....	191
3.3. Діагностика конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах диверсифікації та світової інтеграції	213
Висновки до Розділу 3	239
РОЗДІЛ 4 МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ	
ПІДПРИЄМСТВ.....	
4.1. Інноваційна складова конкурентоспроможності аграрних підприємств.....	244
4.2. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.....	275
4.3. Конкурентні стратегії розвитку аграрних підприємств.....	293
Висновки до Розділу 4	314
РОЗДІЛ 5 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ	
ПІДПРИЄМСТВ.....	
5.1. Розвиток інституційного середовища функціонування аграрних підприємств та забезпечення їх конкурентоспроможності.....	319
5.2. Удосконалення організаційних форм господарювання та системи управління аграрними підприємствами.....	345
5.3. Перспективні напрями та модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.....	372
Висновки до Розділу 5	402
ВИСНОВКИ.....	409
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	417
ДОДАТКИ.....	462

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток аграрних підприємств в Україні відбувається в умовах динамічних змін ринкового середовища, глобалізації аграрного бізнесу, обрання вектора європейської та світової інтеграції, посиленням паливно-енергетичних та природно-ресурсних викликів і обмежень, інтеграції висококонкурентних технологій та інноваційного продукту у вітчизняне виробництво, інтенсифікації виробництва, впровадження досягнень четвертої промислової революції. Діяльність агроформувань набуває нового виробничо-економічного змісту та вимагає від усіх учасників економічних відносин готовності до трансформацій, максимальної адаптації до мінливості та стійкості до глобальних викликів. За таких умов важливого значення набуває необхідність формування нової парадигми підвищення конкурентоспроможності, спрямованої на активацію інноваційних векторів забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

В останні десятиріччя питання конкурентоспроможності агроформувань становлять значний науковий та практичний інтерес. Серед зарубіжних авторів слід відзначити публікації Г. Азоєва, І. Ансоффа, Г. Асселя, Ф. Еджуорта, Д. Кемпбела, Ф. Котлера, А. Кульмана, А. Курно, Ж. Ламбена, М. Мескопа, Г. Минцберга, Р. Моборна, Ф. Мура, Дж. Нейлбаффа, Б. Оліна, Т. Пітерса, М. Портера, К. Прахалада, Д. Рікардо, Дж. Робінсона, А. Сміта, Дж. Стоунхауса, Ф. Тейлора, А. Томпсона, Р. Уотермена, А. Файоля, Р. Фатхутдинова, Ф. Хайека, Е. Хекшера, Г. Хемела, Дж. Хікса, Е. Чемберлена, Й. Шумпетера А. Юданова та ін. Вони присвячені обґрунтуванню та впровадженню стратегій конкурентних переваг у підприємствах агробізнесу, їх ринкової поведінки, брендингу та ребрендингу продовольчих товарів тощо.

У наукових працях також знайшли висвітлення проблеми розроблення організаційно-економічного та інших механізмів управління конкурентоспроможності. Це підтверджують дослідження українських

науковців-економістів в аграрній сфері: Л. Антонюк, Я. Базилюка, В. Білошапки, О. Величка, І. Вініченка, Н. Гаращенко, В. Герасимчука, О. Гудзинського, Н. Демчук, В. Діканя, Л. Ємчук, О. Єрмакова, Г. Загорія, Л. Катан, С. Кваші, Ю. Кирилова, Г. Кіндрацької, Ю. Лупенка, М. Маліка, І. Піддубного, Л. Піддубної, О. Скидана, О. Чернеги та багатьох інших учених. Предметом їхніх досліджень є аналіз сутності конкурентних переваг на національному рівні; впливу глобальних і європейських чинників на конкурентоспроможність і конкуренцію на аграрних ринках; стану, динаміки й еластичності ринкового попиту і пропозиції; оцінювання рівня конкуренції на аграрних ринках її конкурентоспроможності аграрних підприємств, впливу ресурсних, фінансових та інших чинників.

Високо оцінюючи наукові здобутки вчених, необхідно вказати на доцільність виявлення нових та поглиблення існуючих теоретичних і методологічних засад, а також розробки пропозицій щодо вирішення проблем конкурентоспроможності. У плані методології – це визначення системи показників та індикаторів, методів та інструментів оцінки й діагностики, програмування та моделювання як конкурентоспроможності аграрних підприємств, так і їх ефективності, рейтингів, стандартів, чинників, складників стратегій підвищення та управління ними. Їх всебічно обґрунтоване застосування дозволяє зробити найбільш відповідну оцінку й виважену діагностику, виявити вузькі місця й ризики щодо перспектив підвищення. Зокрема, у теоретичному плані важливе значення має виявлення етапів еволюції конкурентоспроможності, обґрунтування нових підходів до управління нею на рівні системності, структурна побудова та визначення особливостей на сучасному етапі через функціональні моделі з виявленням відповідних місій, завдань і функцій. У плані практичних розробок потребують опрацювання пропозиції щодо впровадження інновацій, модернізації виробництва, його інвестиційного забезпечення, стратегій формування та підвищення конкурентоспроможності (ресурсних, маркетингових, інформаційних, диверсифікації, спеціалізації тощо).

Визначені та інші важливі положення зумовили вибір теми дослідження, актуальність проблеми, мету, завдання, предмет і об'єкт, наукову новизну, практичне значення й апробацію одержаних результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» (ХДАУ) за темою «Механізми та інструменти формування конкурентоспроможності аграрних підприємств України» (номер державної реєстрації 0118U004912). В її межах автором розроблено концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, інноваційний, інституційний інвестиційний та організаційний механізми конкурентоспроможності, обґрунтовано доцільність диверсифікаційного напрямку розвитку та опрацьовано адаптивну модель підвищення конкурентоспроможності. Відповідно до виконання теми «Науково-методологічне забезпечення стратегічного управління соціально-економічним розвитком агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0113U004269) дисертаційна робота містить результати оцінки перспектив розширення внутрішнього ринку органічної продукції, нарощування експорту та створення органічного хабу. У межах реалізації проекту, що виконується за рахунок коштів загального фонду державного бюджету – «Розробка стратегії геоуправління конкурентоспроможним розвитком аграрного сектору України» (номер державної реєстрації 0116U005512) автором розроблено стратегію геоуправління конкурентоспроможним розвитком підприємств аграрного сектору, що ґрунтується на інноваційній моделі геомаркетингу, механізмі та взаємозв'язках складових геоуправління.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних і методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.

Відповідно до поставленої мети в дисертації вирішувались такі теоретичні,

методологічні та науково-практичні завдання:

- уточнити й розкрити економічну сутність категорій «конкуренція», «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства»;
- з'ясувати зміст та особливості системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств;
- удосконалити систему індикаторів, визначити напрями, складові та методи здійснення індикації конкурентоспроможності;
- визначити методологічні засади процесів дослідження конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств;
- удосконалити методику комплексної оцінки конкурентоспроможності агроформувань з урахуванням їх галузевої специфіки та напрямів стратегічного розвитку;
- дослідити систему стратегічного управління конкурентоспроможним розвитком аграрних підприємств та визначити її ключові компоненти;
- оцінити сучасний стан та виявити основні проблеми конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств;
- здійснити комплексну оцінку конкурентоспроможності аграрних підприємств;
- визначити перспективні напрями диверсифікації діяльності аграрних підприємств з метою формування конкурентних переваг на ринку;
- обґрунтувати пріоритетність інноваційного механізму конкурентоспроможного розвитку в системі агроформувань;
- визначити основні вектори інноваційного інвестування з урахуванням необхідності формування стійких конкурентних переваг аграрними підприємствами;
- розробити функціональні конкурентні стратегії розвитку аграрних підприємств;
- обґрунтувати концептуальні засади трансформаційних змін інституційного середовища функціонування аграрних підприємств;
- розробити пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності

аграрних підприємств шляхом удосконалення організаційних форм господарювання;

– запропонувати перспективні напрями та розробити модель конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та практичних аспектів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дисертаційної роботи є творче осмислення наукових підходів щодо формування, управління та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, обґрунтованих у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. У процесі вирішення поставлених завдань у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, зокрема: історико-логічний для розгляду еволюції конкурентоспроможності та умов формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств; кількісного та якісного порівняння, аналогій, спостереження, статистичний і графічний методи (при розгляді стану й ефективності функціонування аграрних підприємств та перспектив зовнішньоторговельної інтеграції і диверсифікації; аналіз, синтез, системний, коеволюційний і компліментарний підхід та абстрагування для визначення теоретичних аспектів управління конкурентоспроможністю й оцінювання перспектив диверсифікації виробництва; інституційний аналіз для дослідження розвитку інституційного середовища функціонування аграрних підприємств, розроблення інституційного механізму конкурентоспроможності та формування системи управління аграрними підприємствами; гіпотези для оцінки перспектив зовнішньоторговельних пріоритетів та опрацювання геомаркетингової стратегії; метод кластерного аналізу при формуванні стратегічних груп аграрних підприємств для визначення конкурентних стратегій; прогнозування для моделювання ефективності діяльності аграрних підприємств,

оцінки конкурентоспроможного потенціалу та розроблення моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств; метод теоретичного узагальнення при формулюванні висновків до розділів і загальних висновків.

Інформаційною базою дослідження були законодавчі та нормативно-правові акти з питань функціонування й розвитку аграрного сектору, державні цільові програми, офіційні матеріали та статистично-аналітична інформація Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), Державної служби статистики України, її обласних управлінь, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, статистична звітність аграрних підприємств, наукові публікації, інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, результати особистих спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних та методологічних засад підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Ключові положення, які визначають наукову новизну дослідження та відображають його найвагоміші теоретичні, методологічні та практичні результати й особистий внесок автора, включають такі наукові позиції:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств шляхом використання комплексу принципів зміцнення конкурентних переваг, динамічної рівноваги, компліментарності та на основі імплементації до управлінських систем мезорівня як середовища здійснення якісних трансформацій агробізнесу;

– розроблено методологічні засади процесу управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, в основу яких покладено концепції: посилення детермінант конкурентного середовища; системності при взаємодії управлінських чинників макро-, мезо-, макрорівнів; алгоритмізації конкурентних стратегій з метою забезпечення прогнозованості стохастичних змін у точках біфуркації виробничих процесів;

– сформовано конкурентну парадигму розвитку аграрних підприємств як комплексу синергетично пов'язаних організаційно-управлінських, фінансово-економічних складових, яка передбачає створення нових та упорядкування існуючих формальних і неформальних інституцій, їх децентралізацію та активізацію залучення агроформувань в процеси управління розвитком територій;

удосконалено:

– визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства», що, на відміну від існуючих дефініцій, враховує системність і комплементарність, ступневність процесу її формування, характеризує його здатність утримувати конкурентні переваги вищого рівня, зміцнюючи конкурентний статус та виокремлює можливості до адаптації в умовах коеволюції, цифрового сільського господарства та четвертої промислової революції;

– методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств, яка на відміну від існуючих, передбачає їх рейтингові оцінки, систему ранжування за потенціалом, динамікою конкурентоспроможності, інноваційною активністю, інтенсивністю конкурентної боротьби;

– науково-методичні підходи до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом виокремлення конкурентної стратегії, орієнтованої на забезпечення стійких конкурентних переваг вищого порядку на основі формування моделі стратегічного управління, базисом якої є організаційно-управлінські трансформації, диверсифікація та агроінноваційний розвиток;

– науково-практичні рекомендації щодо проведення комплексної діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом зниження інформаційної асиметрії, встановлення прямих зв'язків між ефективним управлінням та стратегічним плануванням, визначення оптимальної комбінації ключових факторів бізнес-середовища;

– організаційно-економічний механізм інноваційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на засадах четвертої

промислової революції шляхом міжгалузевої інтеграції та розвитку цифрового сільського господарства для стимулювання дифузії інновацій, реалізації програми інноваційного підприємництва на селі, формування симбіотично-компліментарної системи прискорення технологічних нововведень та управлінських інновацій;

дістали подальшого розвитку:

– методичний підхід до вимірювання конкурентоспроможності аграрних підприємств, який ґрунтується на застосуванні критеріїв порівняння групових характеристик, враховує галузеву структуру, напрями спеціалізації та здатність агроформувань конкурувати на ринках недосконалої конкуренції та в умовах динамічних змін;

– систематизація проблем, що стримують конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств і зумовлюють, а саме: диспропорції у галузевій структурі, низький рівень диверсифікації виробництва, коливання рівня рентабельності, нерозвиненість малих організаційних форм на селі, високий рівень ринкових ризиків, диференціацію умов функціонування різних організаційно-правових форм та низький рівень ресурсовіддачі;

– стратегічні напрями управління конкурентоспроможним розвитком аграрних підприємств, що базуються на модернізації існуючої системи господарювання, враховують фінансово-економічний стан, ресурсний потенціал та реалізуються шляхом горизонтальної диверсифікації й розширення спеціалізації, а саме: виробництво нішевих культур, розвиток агротуризму, органічне виробництво, надання інформаційно-консалтингових та інших видів послуг;

– організаційно-економічний механізм інноваційного інвестування, основою якого є створення сприятливого бізнес-середовища для реалізації інноваційно-інвестиційних проектів аграрними підприємствами, стимулювання інтеграції наукових розробок і результатів стратегічного управління у виробництво, формування ринкових конкурентних переваг в довгостроковій перспективі;

– цільовий механізм управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, що передбачає системну розробку та реалізації комплексу функціональних конкурентних стратегій, зокрема, геомаркетингової для урахування просторової складової, ресурсного забезпечення та дотримання принципів збалансованого розвитку;

– комплекс науково-практичних рекомендацій стосовно доцільності диференціації організаційно-правових форм господарювання, удосконалення галузевої специфіки аграрних підприємств з метою зміцнення їх конкурентної позиції на ринку та удосконалення методів інтегральної конкурентної боротьби;

– адаптивна модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, квінтесенція якої базується на економетричному інструментарії та імплементації сукупності економічних і організаційних інструментів та механізмів управління конкурентоспроможністю для забезпечення формування стійких конкурентних переваг агроформуваннями за рахунок посилення дії мультиплікативного ефекту та ефекту синергії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання його основних теоретико-методологічних положень і науково-практичних рекомендацій аграрними підприємствами для підвищення їх конкурентоспроможності. Наукові результати, які мають прикладний характер, знайшли практичне застосування при розробці Стратегії розвитку Херсонської області на період до 2020 року Херсонською облдержадміністрацією (довідка № 58-2266/0/19/10 від 28.03.2019 р.), Програми соціально-економічного та культурного розвитку Херсонської області Херсонською обласною радою (довідка № 01-37-174-00-55/351 від 14.02.2019 р.), у діяльності Департаменту агропромислового розвитку Херсонської облдержадміністрації при розробці Програми науково-технологічного та інноваційного розвитку Херсонської області (довідка № 21-417/0/19/019.4 від 28.03.2019 р.), Департаменту економічного розвитку та торгівлі Херсонської обласної державної адміністрації при розробці Програми соціально-економічного розвитку Херсонської області, в частині формування

моделі впливу інституційних механізмів на конкурентоспроможність аграрних підприємств (довідка № 05-17-333/0/19/311.2 від 29.03.2019 р.), Департаменту інвестиційної та промислової політики Херсонської області (довідка № 06-04/315-246/0/19/015 від 27.03.2019 р.). Науково-практична цінність результатів дослідження підтверджена Музиківською об'єднаною територіальною громадою (довідка № 02-20-380/0/19/700-01-03 від 01.04.2019 р.). Результати досліджень, що стосуються стимулювання розвитку альтернативних організаційних форм, створення кластерних об'єднань, функціонування інноваційно-орієнтованих структур впроваджено Міжнародним міжрегіональним агропромисловим кластером Херсонської області «Eastern Food Technologies plus» (довідка № 1-4/16 від 28.05.2018 р.). Рекомендації дисертанта щодо формування стратегії конкурентоспроможного розвитку підприємства на засадах четвертої промислової революції використано в практичній діяльності ПСП Агрофірми «Сиваш» (довідка № 117 від 04.06.2018 р.). При складанні стратегічних планів розвитку ТОВ «Агробізнес» використано пропозиції автора щодо удосконалення системи оцінки конкурентоспроможності підприємства з метою розробки заходів щодо нарощення конкурентного потенціалу (довідка № 11 від 16.04.2019 р.). Результати дисертаційного дослідження знайшли застосування у навчальному процесі при викладанні курсів «Конкурентоспроможність підприємства», «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Стратегічний розвиток підприємства», «Управління проектами», «Інноваційний розвиток підприємства» та в науково-дослідній роботі ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (довідка № 66-01/166/1 від 13.05.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною кваліфікованою науковою працею, у якій викладено авторське бачення щодо формування комплексного підходу до підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, удосконалення системи управління ними в умовах конкурентного середовища та розробки моделі конкурентоспроможного розвитку агроформувань в ринкових умовах. З наукових праць, опублікованих у

співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ідеї, положення та висновки, які є результатом особистих досліджень здобувача. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та результати дисертаційної роботи доповідались й отримали схвальну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток країни в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (Тернопіль, 15–16 березня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Шляхи вдосконалення управління підприємствами в умовах глобальних викликів» (Чернівці, 22–23 березня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади» (Тернопіль, 26–27 квітня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи» (Херсон, 18–19 квітня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування» (Херсон, 26–27 квітня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науково-практичне обґрунтування розвитку аграрного виробництва та бізнесу в Україні» (Херсон, 22–22 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і управління в умовах глобалізації» (Донецьк, 30 січня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Комплексні меліорації земель як складова раціонального природокористування» (Херсон, 21–22 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки» (Тернопіль, 23–24 квітня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки» (Херсон, 22–23 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (Київ, 27 червня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Development of social and

economic systems in a global competitive environment» (Moldova, 26 February 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results» (Bratislava, 15 – 18 march 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології збалансованого природокористування в агропромисловому виробництві» (Ніжин, 24–25 березня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент 2016: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (Дніпропетровськ, 14–15 квітня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 21–22 квітня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ресурсозберігаючі технології та їх правова економічна оцінка в сільськогосподарському виробництві» (Київ, 27–28 квітня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Органічне виробництво та продовольча безпека» (Житомир, 12–13 травня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економіки України та інших країн в умовах інтеграційних процесів» (Київ, 01 червня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку національної економіки» (Запоріжжя, 9–10 вересня 2016 p.); Міжнародному інвестиційному форумі Херсонщини «Таврійські горизонти: співпраця, інвестиції, економічний розвиток» (Нова Каховка, 30–31 вересня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: теорія і практика» (Київ, 13 жовтня 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація управління національною економікою.» (Київ, 24–25 листопада 2016 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність політики економічного зростання: теорія, методологія та практика» (Львів, 27–28 січня 2017 p.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Перспективи розвитку обліку, контролю і оподаткування в умовах глобалізації», (Херсон, 24 – 25 травня 2018 p.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 61 науковій праці, у тому числі в 8 монографіях, 25 статтях у наукових фахових

виданнях України (21 одноосібна), 2 статті – у виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз (Web of Science Core Collection) 25 тезах наукових конференцій. Загальний обсяг опублікованого матеріалу, який належить особисто автору, становить 38,68 д.а.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 498 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 390 сторінках. У тексті дисертації розміщено 25 таблиць, 61 рисунок, 25 додатків на 29 сторінках, список використаних джерел (439